

JÁNOSI ZOLTÁN

Hány ezer nap?

Kósa Ferenc emlékére

Az a fizikai idő: az a „hetven, nyolcvan esztendő”, amit a sors vagy az ég megszab az embernek, mindössze 25–30 ezer nap, hozzávetőlegesen csak két és félszerese, illetve háromszorosa annak, amit Kósa Ferenc világhírű filmjének címe megjelöl. Az ebbe költöztetett emberi teljesítmény mégsem csupán ennyi, az több százezer, millió nap is lehet, attól függően, ki mennyi gondolatot és teljesítményt épít bele kirendelt napjaiba: hogyan hatványozza meg szellemével a fizikai idő rábízott gyöngyszemeit.

Kósa Ferencnek huszonkilencezer-hatszáz és még vagy félszáz nap jutott, ám művészi teljesítményével kivételes arányban sokszorozta meg – a „fényes szelők” korszaka és 1956 forradalma után indult tehetséges művésznemzedék tagjai között is hatalmasan – az életeként kapott időt. A nyírségi szegény embe-
rek köréből a filmművészet egyetemes magaslataira érkezett fiatalember a nyíregyházi érettségi után, 1956-ban lépett be a Filmművészeti Főiskola kapuján, s vehette át 1967-ben, harmincévesen, *Tízezer nap* című vizsgafilmjéért a cannes-i filmfesztivál legjobb rendezésének járó díját. A világ félszáz országának nézői értették meg az 1956-ot forradalomnak nevező – s a végén hosszú percekig állva megtapsolt – film üzeneteit; csak a Kádár-kor kultúrpolitikája nem akarta mindezt érteni. A messzire visszhangzó kitüntetés után is sorozatosan záratta bádogdobozokba Kósa Ferenc filmjeit. A rendező e vaskaliták-ból szabadította fel mégis Dózsa György, Ady Endre, József Attila, Béres József, Balczó András és a többiek szellemét, sokunk ifjúságának sötét, szorongó mozikban állva végignézett, lélekszabadító, a lázadás fényeit dajkáló filmjeit. Amelyek (az *Ítélet*, a *Nincs idő*, a *Szembesítés*, a *Guernica*, a *Küldetés*, az *Utolsó szó jogán*, a *mérkőzés*, a *Hószakadás*, az *Öngyilkosság* és a *Tűz vagyok*) a berlini falat lebontók vésőihez hasonlóan s a rendszerváltozás szellemi erőfeszítése-ként vertek éket a diktatúra testén.

A társadalomkritikai gondolkodás Kósa Ferenc munkáiban a „bartóki” modell filmnyelvűvé varázslásának eszmei és poétikai szándékain élesedett ki. Ennek felhajtóerőin vált egy leváltásra ítélt hatalom ellen küzdő művész vizuális anyanyelvévé. Miközben

a pártállammal szinte szabadcsapatként szembenálló barátaival: Nagy Lászlóval, Szécsi Margittal, Csoóri Sándorral, Sára Sándorral, Ratkó Józseffel, Tornai Józseffel, Kovács Istvánnal és másokkal együtt már csaknem a viselhető lét periferiájára sodródott, ahol – kezdetben –, mint írta: „Egy kollégiumi vaságyon éltem, a menzán ételmaradékot ettem a vasszék aljáról – az igazamon kívül egyebem nem volt.” Ám a történelmi lényegyet kereső, allegorikus-parabolikus sorsértelmezései: az *Ítélet*-beli Dózsa halálraszánt arca, a hegyekbe menekülő szökevény magyarság a *Hószakadás*, a vicsorgó kutyáktól körbefogott szabadságeszme *A másik ember* képsoraiban s egyéb művei is élesen mutatták meg egy-egy történelmi helyzet vagy magatartás lényegét, s lettek egy tiltakozó emberi minőség világító pontjaivá a diktatúra évtizedeinek betonszürke, rideg világában.

Az erőt a művészi szembeszegüléshez Kósa Ferencnek Petőfi, Kölcsey, József Attila, Bartók örökségén és barátainak szellemi szövetségén túl az egyetemes kultúra mind mélyebb megismerése adta. Előbb lengyel, bolgár, román, cseh, szlovák, majd japán filmekkel és művészekkel dolgozott együtt. „Magyarországon és a Kárpát-medencén kívül igyekeztem megismerni Európa szinte valamennyi országát és sajátos kultúráját – írta. – A gótikus katedrálisok életre szóló, katartikus élményt jelentettek számomra, és csodálatot ébresztettek bennem az európai keresztény kultúra szellemisége iránt.” A felfedezőik izgalmával tanulmányozta és elemezte, film- és fotóművészként is a lencsék optikáiba fogva Afrika, Amerika, Ázsia és azon belül – a felesége révén szinte második hazájának fogadott – Japán „ősi és modern” kultúráját. A távol-keleti országról nagyszerű, bartóki filmeket is készített (*A túlsó part*, *Shirakawa*). „A Biblia-beli tájak, a kelták, a kínaiak, a görögök, az egyiptomiak vagy az indiánok kultikus köépítményei éppúgy megigéztek, mint a kiotói kőkeretek vagy a kaliforniai kristálykatedrálisok.” „Megvallom, bármerre bolyongtam a világban, valójában mindig és mindenhol azokat a szent pillanatokat kerestem, amelyekben a véges életű ember személyesen is találkozhat a térben a végtelen mindenséggel.” Az igazi művészi alkotáshoz – vallotta – szükséges „a Mindenség türelme, a természet föltárulkozása és Isten akarata is.”

Kósa Ferenc életműve ezer szálon kötődik eredetében, világlátásában is szülővidékez: Szabolcs-Szatmár-Bereg környezeti és emberi világához. A nagy-

mama szabolcsi tanyáján cseperedő fiú Krúdyként talál majd vissza újra és újra kisebb hazájához a világvárosok öleléséből. Már a *Tízezer nap* alap gondolata – szívós akáchajtásként – szabolcsi történetekből sarjadt elő. Filmhősei közül Béres József és Balczó András is szabolcsi gyökerűek. Filmjeiben a magyar és a japán népzene forrásainak és erejének nyomába eredve (*De szeretnék az erdőben fa lenni, Shirakawa*) a legszebben a Nyírség dalai csendülnek meg fülemben, még a földgolyó másik pólusán is: „Anyám pentaton énekei és a japán Ryóan templom pentaton sugallatú kőcsoportjai úgy élnek bennem egymás mellett, mintha időtlen idők óta és immár örökre egymásra találtak volna.” Ezt az egyszerre nemzeti és egyetemes kötődést a nemrégiben háromnyelvű szövegkísérettel (magyarul, japánul és angolul) megjelent *Az idő egésze* (József Attila örökségére mutató) című hatalmas, „bartóki” szellemiségű fotógyűjteménye is nagyszerűen fejezte ki.

A filmrendező, az író (s most csak az Alföld, az Új Forrás, a Valóság című folyóiratokban megjelent munkáit említem) és a fotóművész, a Balázs Béla

Stúdió, a Bethlen Gábor Alapítvány egyik alapítója, a Magyar–Japán Baráti Társaság alapító tagja és tiszteletbeli elnöke, az Interparlamentáris Unió Magyar–Japán Tagozatának korábbi (16 évig) elnöke, a Kosuth-, Balázs Béla-, Prima Primissima-, Magyar Örökség-, Hazám-, Kölcsey Plakett- és számos más magyar és nemzetközi díjjal – közöttük a japán állam kormányától és császárától kapott legmagasabb kitüntetéssel – elismert Érdemes Művész sok százezer napot hagyott ránk örökségül. Akkor is, ha már nem filmezhet többé. De tekintetének éber és pontos kamerája annyiszor sugárzik majd felénk, ahányszor filmjei feltűnnek a filmvásznakon, a képernyőkön, és Bartók már nem csupán hallható, hanem láthatóvá is varázsolt dallamai szántani kezdik a végtelenséget.

Milliárdnyi darabra, majd gyöngyszemekké tördelve az időt, s fénylő napokként küldve őket vissza a földre. A világot az ember nevében figyelő és átalakító új és új cselekvésekre szólítva fel, ahányszor csak fölkel a Nap a Farkasrét, a Nyírség vagy a japán szigetek fölött.

Tantra, 1972